

Zijn wij Mensen, Mensen? - René Tissen

Naarmate wij mensen ouder worden dient zich bij velen van ons het moment van ‘*de grote vraag*’ aan, namelijk naar de zin en onzin van het leven en de dood en naar het tijdelijke, versus het eeuwige dat ons allemaal te wachten staat in wat doorgaans ‘*het grote niets*’ wordt genoemd. Deze vraag is door de eeuwen heen talloze keren gesteld en vanuit elk denkbaar perspectief al weleens belicht, maar nooit in eensluitende concluderende zin beantwoord. Dat zal ook nu niet het geval zijn. Tot een aannemelijke, breed gedragen, verklaring over het leven en de dood zal het in dit essay niet komen. Sterker nog, naarmate de technologisering van de werldsamenleving vordert- een proces van digitale insluiping dat zich al vanaf het einde van de 20ste eeuw in een steeds hogere versnelling voordoet- neemt de onzekerheid over wie wij mensen zijn en wat wij op aarde doen -in plaats van elders- hand over hand toe. Zijn wij mensen, mensen? We weten het niet. Is ons aardse bestaan onderdeel van een gigantische, van het begin tot het einde (en soms zelfs daarna) geheel verzorgde kosmische reis? We weten het niet. Of is ons bestaan misschien onderdeel van een groots ontwerp, geïnspireerd door een goddelijke almacht van iets of niets, van iemand of niemand, van (onzichtbaar) ver weg of (zichtbaar) dichtbij, maar altijd in het oneindige? We weten het niet. Ook nu weer niet.

Kan het zijn dat wij mensen eigenlijk een enorme computer zijn die door andere ruimtebewoners vanuit een andere wereld en/of werkelijkheid gebruikt wordt om mee te kunnen spelen, vooral nu het oneindige naar verwachting een kwestie van pure verveling is? Het zou kunnen. Maar weten doen wij het niet. Kunnen mensen worden nagebouwd als ware het echte mensen, met een eigen bewustzijn, eigen gevoelsleven, eigen onderscheidende identiteit en onafhankelijke wil? Rondom de begrippen *Artificiële Intelligentie* en *Artificieel Leven* wordt in de technische wetenschappen momenteel hard gewerkt aan het bouwen van geïntegreerde robots die niet van echt zijn te onderscheiden, vanuit het principe dat echte mensen – alle mensen- eigenlijk niet veel meer zijn dan containers van routine informatie en kennis. Mensen lijken te bestaan uit oneindige hoeveelheden gelijksoortige informatie deeltjes, die pas hun definitieve en onderscheidende functie krijgen wanneer zij in het lichaam van mensen worden opgenomen. Hoewel het er dus veel van weg heeft dat ieder mens uniek is, is waarschijnlijk het omgekeerde waar. Vrijwel ieder mens is routine. Zonder routine, geen leven, zo lijkt het wel.

In een boeiend artikel over dubbelgangers constateert Zaria Gorvett van BBC Future in juli 2015 dat de kans dat er iemand op de wereld (7.4 miljard mensen) is, die er hetzelfde uitziet als u of ik, een op 135 is. Dat is een best wel aardige kans als het om de uiterlijke verschijning van mensen gaat. Gorvett gaat echter verder door met behulp van wat wereldwijd bekend is geworden als het ‘*infinite monkey problem*’, aan te tonen dat identieke binnenkanten van levende wezens zeldzaam zijn. Zet een aap, zo stelt Gorvett, achter een toetsenbord en de aap heeft een kans van 1 op 26 om de eerste letter van Shakespears Macbeth te raden. Niet slecht. Bij de tweede letter is die kans echter al geslonken tot 1 op 676 en bij de 22ste letter tot een welhaast onbestaanbare 1 op 13 triljoen. Zijn in de werkelijke wereld mensen en hun lichamen onlosmakelijk met elkaar verbonden, in de virtuele wereld van kunstmatige intelligentie en kunstmatig leven is dat niet zo. Soortgelijke onderzoeken hebben inmiddels overal plaatsgevonden, met name in de wereld van beursbeleggers en financiële speculanten. Zal de binnenwereld van mensen te automatiseren zijn, tot en met het niveau van individueel bewustzijn dat het verschil tussen mens en machine uitmaakt? Helaas, we weten het niet.

De redenering dat er geen mensen zijn, als er geen andere mensen in de buurt zijn om dat te bevestigen, is vergelijkbaar met de veel gestelde vraag in de filosofie of een boom die in een bos omvalt geluid maakt als er niemand is om dat te horen? Hoe exotisch deze redenering ook is, een indicatie hiervoor is te vinden in de ‘brave new world’ van de kwantum-theoretische werkelijkheid,

waarin mensen ter plekke aanwezig en afwezig kunnen zijn, waarin mensen op elkaar kunnen lijken en toch anders kunnen zijn en waarin de begrippen dood en levend naast elkaar kunnen bestaan totdat een waarnemer besluit dat het om het een of het ander gaat. Enkele jaren geleden werd in dit verband een huis, tuin en keuken experiment uitgevoerd, ter illustratie van de opvatting dat ‘mensen zijn’ mogelijk niet veel meer is dan een kwestie van waarneming. Stel U bevindt zich in een helder verlichte kamer achter een glazen schuifpui. Het is nacht en pikkedonker. Buiten staat uw huisgenoot. U kijkt naar buiten. Uw huisgenoot kijkt naar binnen. U ziet uw huisgenoot niet, maar hij ziet u wel. En u ziet uzelf in de weerspiegeling van het glas.

In 2015 ontstond een kort moment van wereldwijde publieksverbazing, toen bleek dat een foto van een jurk met verschillende kleurbanen -wit en goudkleurig, blauw en zwartkleurig- niet eenduidig werd geïnterpreteerd, maar juist heel verschillend. Alsof er meer werelden waren. Sommigen beweerden dat de jurk blauw en zwartkleurig was, anderen dat deze wit en goudkleurig was. De traditionele medische- en biologische wetenschappen tuimelden over elkaar heen met het geven van een fysieke verklaring voor dit inderdaad zeldzame fenomeen, dat eigenlijk snel weer werd vergeten. Het blijft echter de vraag wat hier aan de hand is. Een toevallig optredend fenomeen? Of een aanwijzing dat mensen inderdaad een kwestie van waarneming zijn. Van definitie.

Hoewel het moeilijk aantoonbaar is, is het denkbaar dat leven en dood inderdaad een kwestie van definitie zijn en misschien zelfs niet meer dan een mening? Onlangs kreeg het Noorse eilandje Sommaroy een vergelijkbaar inzicht met betrekking tot ‘tijd’ toen de bewoners verklaarden de klok niet langer nodig te hebben voor hun leven. ‘Tijd is eigenlijk ook maar een mening’, vonden deze eilandbewoners. Misschien zijn mensen dat ook wel.

Een van de meest tot de verbeelding sprekende experimenten in de kwestie van leven én dood, werd bijna een eeuw geleden uitgevoerd door de Oostenrijkse natuurkundige Erwin Schrödinger. Hij bouwde een constructie – een doos met een kat erin, een gif ampul en een radioactief element met een korte halfwaardetijd– om een kwantummechanische onzekerheidstoestand eenvoudig inzichtelijk te maken. De kat (naar later bleek zijn eigen kat) bevond zich in de doos in een zogenaamde superpositie, de kat was namelijk én levend én dood, totdat een waarnemer het deksel open zou doen. Dan zou de kat één van de twee zijn, levend of dood. In 2017 werd de doos van Schrödinger teruggevonden en per ongeluk geopend door een van de archiefmedewerkers van de Universiteit van Wenen. Dat was even schrikken, ook omdat de kat -Schrödingers eigen kat- uitgedroogd en wel- in de doos lag. Al heel erg lang.

Alles draait om bewustzijn en om vrije wil. Van mensen, van dieren, van planten, van water en lucht en van dingen. Heeft gras bijvoorbeeld bewustzijn? Het lijkt een rare vraag. Het zal vast nog wel een tijdje duren voordat een grasspriet u of mij een knipoog geeft. Maar toch ontstaan ook hier nieuwe inzichten. Onderzoekers van Scientias stelden onlangs vast dat mensen de geur van vers gemaaid gras heerlijk vinden. Voor het gemaaide gras is het echter juist geen prettige lucht, eerder een noodkreet. ‘Help ik wordt gemaaid’. Zodra dit daadwerkelijk het geval is, raakt het gras in paniek en gaat het beschermende stofjes aanmaken, de zogenaamde Green Leaf Volatiles (GLV’s). Met behulp van deze stofjes roept het gras ook hulptroepen op. Het is raar maar waar, althans zo denken wij nu, maar als de grasmaaier zich aandient breekt bij gras het angstweet uit. Een kwestie van overlevingsdrang?

De meesten van ons stellen zich weleens de vraag of er leven ná de dood is. Minder aandacht - maar even relevant- is de vraag of er leven vóór de geboorte is. Voor gelovigen behoort deze vraag tot het domein van de schepping. De mens ontstond door goddelijke interventie en kwam uit de eeuwigheid op aarde om goede werken te verrichten. Pas veel later werd door de evolutionisten

(Charles Darwin) een functie aan de aanwezigheid van mensen op aarde toegedacht, namelijk als trainees (scheppingsdrang) voor latere levens in het universum of misschien zelfs als een rangeerstation voor de terugkeer van mensen op aarde, zij het in een andere dimensie.

Tussen het begin van menselijk leven op aarde en het einde ervan, ligt de vraag of mensen ‘echt’ zijn, dan wel ‘mensgelijkende’ machines zijn die elke denkbare vorm en functie kunnen aannemen, echter alleen door goddelijke interventie of bij toeval in een aardse combinatie terecht komen, namelijk in de baarmoeder -de baby fabriekjes- van vrouwen. Hoewel nog onbewijsbaar is het aantrekkelijk om te denken dat wij mensen volledig bestaan uit informatiedeeltjes die na het intreden van de dood grotendeels anoniem in de ruimte opgaan en daarin voorgoed verdwijnen, mogelijk met uitzondering van de ziel. Het is in ieder geval aantrekkelijk om de ruimte te definiëren als een oneindig uitdijende informatiesoep van afzonderlijke deeltjes die zich anoniem voortbewegen en slechts selectief een onderscheidende identiteit aannemen als ze met behulp van zwarte gaten een eigen betekenis ‘aan gene zijde’ van het universum krijgen. Hoewel nu nog zuiver speculatief, bestaat de kans dat er zich in de ruimte ‘achter de ruimte’ zogenaamde ‘goddelijke deeltjes’ bevinden die van invloed zijn op het ontstaan en voortbestaan van menselijk leven op aarde of daarbuiten in de grotendeels nog onontdekte buitenaardse ruimte. We weten het niet. Er kunnen evengoed ‘helse’ deeltjes bestaan, afhankelijk van de mate van duivelse interventie in de functie en samenstelling van DNA- stammen van mensen op aarde. Niet uitgesloten mag worden dat er in het universum zelfs zoiets bestaat als ‘ruimte sperma’ dat met de aarde in contact is en zowel spontaan, toevallig of geregisseerd voor menselijk leven op aarde zorgt.

De belangstelling voor mens-machine relaties en het zo goed mogelijk nabootsen en misschien zelfs volledig vervangen van mensen is in wezen van alle tijden en van alle culturen, maar krijgt in het laatste kwartaal van de 20ste -eeuw een nieuwe impuls als gevolg van de snelle opkomst van moderne informatie- en communicatietechnologie, waardoor de fysieke – plaats en tijdgebonden- realiteit waarin wij eeuwenlang gewoon waren om te leven, aangevuld kon worden met een geheel nieuwe virtuele dimensie. Het inzicht ontstond dat naast de tastbare werkelijkheid er een ontastbare -maar wel degelijk functionele- dimensie bestaat in en om ons heen en dichtbij zowel als veraf, namelijk die van de *‘omwaarneembare deeltjes’*. Dat zijn deeltjes die er weldegelijk zijn, mogelijk zelfs in ontelbaar grote getalen, maar niet door mensenogen gezien, gevoeld en/of gehoord kunnen worden. Hier doemt het beeld op dat de bewoners van moeder aarde al tijdens hun fysieke leven over een onwaarneembaar -maar uniek- eigen profiel beschikken, door sommigen de ‘ziel’ genoemd. Dichter bij huis zijn de meesten van ons wel bekend met het bestaan van digitale nulletjes en eentjes en is het allang niet meer ongewoon om in computertermen over virtuele werelden te kunnen beschikken.

Ooit waren robots dom en onhandig. Nu zijn dat mensen. Menselijke kennis kan steeds beter door machines worden overgenomen omdat steeds vaker blijkt dat menselijke kennis eigenlijk niet veel meer is dan routine kennis, waarvoor software kan worden ontwikkeld die sneller en beter – en dus goedkoper- kan worden ingezet. Zonder routines kunnen mensen niet leven. Computers kunnen dat wel. Daar zijn ze juist erg goed in. Het verschil tussen mens en machine wordt momenteel snel kleiner, maar toch vooral in optische zin. Het lukt bijvoorbeeld in de wereldwijde amusementsindustrie steeds beter om volledig mensgelijkende hologrammen in 3D te laten optreden, zoals bijvoorbeeld met wijlen André Hazes het geval was tijdens een concert begin 2018. Hoewel al lang dood, stond hij er echt. Maar toch was hij het niet. Naar verwachting zal met de introductie van 5G-technologie de mogelijkheid ontstaan om de informatiedichtheid rondom individuele mensen zo sterk te laten toenemen dat mensen – eenmaal dood en ontdaan van hun aardse lichaam- toch kunnen voortleven, zelfs in het aardse, als hadden zij het eeuwige leven.

Zijn wij mensen, mensen? Ik vermoed het niet. Zelfs in onze zachte kanten, zoals onze ziel en bezieling, onze gevoelens, emoties, inlevingsvermogens en onze spiritualiteit zijn wij -grotendeels onopgemerkt- zo naar elkaar toegegroeid dat wij nauwelijks nog van elkaar zijn te onderscheiden. Eigenlijk leven mensen waar ook ter wereld op een innerlijk vergelijkbare manier, waarschijnlijk alleen maar zijdelings beïnvloed door de mate van technologie, onderwijs en ontwikkeling waarover zij kunnen beschikken. Het is opvallend dat met de komst van het mobieltje vooral jongeren een eigen – bijna uniforme- leefwereld hebben gecreëerd die hun individuele ‘zijn’ heeft afgevlakt tot die van superconsument, zelfs van slaafse horige aan gemaks-communicatie. Vroeger kreeg het volk brood en spelen. Tegenwoordig krijgt het een Café Latte en een oplader.

Voor ouderen ligt dit anders. Velen van ons zijn nog van de generatie die zonder ‘intrusive technology’ is opgegroeid. Ons innerlijk werd nog met rust gelaten. Maar zodra blijkt dat de zachte kant van mensen, net als hun harde kant, simpelweg geautomatiseerd kan worden omdat ons innerlijk zich net zo routinematig gedraagt als ons uiterlijk, is het hek van de dam of -zo u wilt- de beer los. Dan zijn wij mensen geen mensen meer. Dan zijn wij machines. Of dat erg is? Geen idee.

Prof. Dr. René Tissen is emeritus hoogleraar Bedrijfskunde van Nyenrode Business Universiteit. Hij schreef dit essay op persoonlijke titel, oktober 2019 (tissen.rene@gmail.com)